

VILIJA RAGAIŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-5026-4667>

Mokslinių tyrimų kryptys: akcentologija, dialektologija, etnolingvistika, leksikografija.

DOI: doi.org/10.35321/all83-10

KIRČIO ATITRAUKIMAS RYTŲ AUKŠTAIČIŲ ANYKŠTĖNŲ PATARMĖS TEKSTUOSE

Stress Retraction in the Texts of the Eastern
Aukštaitian Subdialect of Anykščiai

ANOTACIJA

Remiantis rašytiniais šaltiniais – Leipzige vokiečių kalbininko Franco Špechto leidinyje *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski* publikuotais XIX a. 7–9 deš. tektais, Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomais XX a. 6–7 deš. anykštėnų šnektų aprašais, XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje Žanetos Markevičienės ir kt. tyrėjų parengtais tarminiais tektais – analizuojami kirčio atitraukimo reiškiniai rytų aukštaičių anykštėnų patarmėje. Straipsnyje siekiama kiek galima išsamiau aprašyti kirčio atitraukimo formavimąsi anykštėnų patarmėje, nustatyti, kokie kirčio atitraukimo dėsniai galėjo veikti šiuo laikotarpiu patarmės plote, atskleisti reiškinio arealinį paplitimą, aptarti kirčio atitraukimo pokyčius ir jų priežastis.

ESMINIAI ŽODŽIAI: rytų aukštaičių anykštėnų patarmė, kirtis, skiemuo, tarminiai tekstai.

ANNOTATION

Based on the written sources – the texts from the 1860s–1880s published by German linguist Franz Specht in the publication *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski* in Leipzig, the descriptions of the local dialects of Anykščiai dating to the period of the 1950s–1960s, which are stored in the Dialect Archive of the Geolinguistic Centre at the Institute of the Lithuanian Language, the dialectal texts prepared by Žaneta Markevičienė and other researchers in the second half of the 20th century and the beginning of the 21st

century – the article analyses the phenomena of stress retraction in the Eastern Aukštaitian subdialect of Anykščiai. It seeks to describe the formation of stress retraction in the subdialect of Anykščiai in the most detailed manner possible, to determine what laws of stress retraction could be in effect in the area of the subdialect during a given period, to reveal the areal distribution of the phenomenon and to discuss the changes in stress retraction and their causes.

KEYWORDS: Eastern Aukštaitian subdialect of Anykščiai, stress, syllable, dialectal texts.

ĮVADAS

Iš visų rytų aukštaičių patarmių kirčiavimo požiūriu iki šiol, ko gero, mažiausiai tirta yra anykštėnų patarmė. Mokslinėje literatūroje šios patarmės kirčiavimas aptartas gana fragmentiškai. Darbuose, kuriuose galima rasti duomenų apie anykštėnų kirčiavimą, dažniausiai gana glaustai aprašytas tik kirčio atitraukimo pobūdis ir priegaidės (Zinkevičius 1966: 36, 38, 41; LKT 35; LKTCH 144; Markevičienė 2001: 15–18; 2004: 39–45; RAA 36–37; AAT 18¹). Kirčiavimo požiūriu kalbininkų kiek išsamiau ištirti leidinyje *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski* publikuoti Antano Baranausko gimtajame Anykščių krašte XIX a. 7–9 deš. surinkti tekstai (Stundžia 1989: 434–442; Ragaišienė 2015: 166–210)². Taigi labai trūksta patarmės kirčiavimo sistemos tyrimų, mokslinių publikacijų, skirtų akcentuacijos požymiams ir polinkiams aptarti.

Šaltiniai, tikslas, metodai. Tiriamoji medžiaga surinkta iš kelių rašytinių šaltinių – 1920 m. Leipcige vokiečių kalbininko Franco Špechto išleisto veikalą *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski* (toliau – *Litauische Mundarten*) pirmajame tome publikuotų anykštėnų tekstų³, XX a. 6–7 deš. parengtų šios patarmės šnektų kalbinių ypatybių aprašų⁴, 1970 m. išleistoje chrestomatijoje *Lietuvių kalbos tarmės*, 2001 m. Ž. Markevičienės leidinio *Aukštaičių tarmių tekstai* antrojoje dalyje ir 2004 m. *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje* paskelbtų anykštėnų tarminių tekstų, 2013 m. Ž. Markevičienės, Aurimo Markevičiaus

¹ Nurodomas rankraščio puslapis.

² Šių tekstų analizė paremta gausia A. Baranausko korespondencija Hugo Weberiui (žr. Almanaukis 1930: 60–102).

³ A. Baranauskas, profesoriaudamas Kauno kunigų seminarijoje, apie 1867–1884 m. organizavo savo mokinius tarmių tekstams rinkti. Jų surinktus tekstus nusiuntė vokiečių kalbininkui H. Weberiui.

⁴ Rankraščiai saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

ir Vilijos Salienės sudarytos mokomosios knygos *Rytų aukštaičiai anykštėnai* ir 2020 m. Reginos Rinkauskienės parengto leidinio *Anykščių apylinkių tekstai* rankraščio.

Išvardytuose šaltiniuose pateikti tarminiai tekstai apima tris laikotarpius:

1) XIX a. 7–9 deš. Leidinyje *Litauische Mundarten* paskelbti tekstai iš dviejų parapijų – A. Baranausko rytiečiams ketvirtiesiems (R4) priskirtų Anykščių (305)⁵ ir rytiečių trečiųjų (R3) Subačiaus šnektos (235). Iš šių gyvenamųjų vietovių užrašyta po kelis nedidelės apimties pasakojimus (iš viso 17 p.)⁶. Geografiniu požiūriu tekstai pateikti iš šiaurinio patarmės arealo.

2) XX a. 6–7 deš. Renkant medžiagą *Lietuvių kalbos atlasui* buvo iširtos, galima sakyti, visos anykštėnų plotui priklausančios gyvenamosios vietovės (punktai) ir parengti jų tarminiai aprašai (žr. 1 pav. ir priedą)⁷. Rankraštinį punkto šaltinį sudaro tirtos vietovės, šnektos kalbinių ypatybių ir pateikėjų pristatymas ir transkribuoti tekstai⁸. Archyve rasti 23 šaltiniai (apie 500 p.) iš 18 punktų (žr. priedą)⁹. Rankraštinį šaltinių medžiagą papildo chrestomatijoje *Lietuvių kalbos tarmės* skelbiami to paties laikotarpio tekstai iš beveik visų patarmės punktų. Tiriamuoju laikotarpiu įrašytų tekstų galima rasti XXI a. pr. išleistuose leidiniuose.

3) XX a. pab. – XXI a. pr. Ž. Markevičienės, R. Rinkauskienės ir kt. dialektologų parengtuose leidiniuose publikuoti tekstai iš skirtingų tiriamosios patarmės gyvenamųjų vietovių. Tiesa, šio laikotarpio leidiniuose mažokai paskelbta tekstų iš šiaurinės ploto dalies. Pavyzdžiui, Ž. Markevičienės sudarytoje *Aukštaičių tarmių tekstų* knygoje daugiausia pasakojimų pateikta iš pietinio patarmės arealo, R. Rinkauskienės leidinio *Anykščių apylinkių tekstai* rankraštyje – iš Anykščių ir gretimų šnektų.

Apibendrinant analizuojamuose šaltiniuose paskelbtą medžiagą galima teigti, kad juose rastų duomenų pakanka įvertinti kirčio atitraukimo kaip dėsniu formavimąsi anykštėnų patarmės plote. Juolab kad aptariamais šaltiniais palyginti gerai atspindi tiriamos patarmės akcentuacijos ypatybes.

⁵ Skliaustuose nurodomi *Lietuvių kalbos atlaso* punktų (gyvenamųjų vietovių) numeriai (žr. LKA I 21–30; žr. dar Geržotaitė 2015: 147–149, 156–165).

⁶ Subačiaus šnektos tekstai pateikti vieno informanto, Anykščių – dviejų pateikėjų.

⁷ Rankraščio nėra tik iš Subačiaus (235) punkto. Aloyzas Vidugiris šios šnektos transkribuotus tekstus, įrašytus 6–7 deš., parengė 1984 m.

⁸ Nė viename šios patarmės rankraštyje nepateikti atsakymai į *Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programas* leksikos, fonetikos, morfologijos ir sintaksės klausimus.

⁹ Šią medžiagą papildo 1976 m. Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto studentų užrašyti nedidelės apimties transkribuoti Svėdasų (239), Ažuožerių (305) ir Knitiškių (375) šnektų tekstai.

Taigi šiame straipsnyje gretinant daugiau nei šimtmečių besiskiriančių tarmi-
nių šaltinių duomenis analizuojami kirčio atitraukimo reiškiniai rytų aukštaičių
anykštėnų patarmėje. Tikslas – kiek galima išsamiau aprašyti kirčio atitraukimo
formavimąsi anykštėnų patarmėje, aptarti XIX a. antrojoje pusėje – XXI a. pra-
džioje veikusių kirčio atitraukimo reiškinius, atskleisti jų arealinį paplitimą pa-
tarmės plote. Kaip žinoma, anykštėnų patarmė dabar priklauso sąlyginio kirčio
atitraukimo plotui (LKT 35; LKTCH 153). Joje veikia vadinamasis intensyves-
nis sąlyginis kirčio atitraukimas: nuo trumpojo galinio skiemens kirtis atitrau-
kiamas į prieš jį einantį ilgąjį skiemenį.

Atliekant tyrimą remtasi geolingvistiniu, statistiniu, lyginamuoju ir vidinės
rekonstrukcijos metodais.

KIRČIO ATITRAUKIMO FORMAVIMASIS: KAITA IR POLINKIAI

Iš A. Baranausko pateiktų tekstų matyti, kad XIX a. antrojoje pusėje anykš-
tėnų patarmėje kirčio atitraukimo dėsnis veikęs nevienodai intensyviai. Subā-
čiaus parapijos tekstuose kirtis dėsningai atkeliamas iš trumposios galūnės į il-
gąjį skiemenį, pvz.: *dzaũksmu, gýwi, kařtus, aũkas, koplytėlas, wiėtas, ař ti, nařsus,*
tuřtus, laũži, žmōna, kiř wju, laĩki, miėstus, laũkus, wiėni ir kt. (p. 104–109). Tek-
stuose rastos tik kelios kirčio neatitraukiančios formos, kurios statistiškai yra ne-
reikšmingos, pvz.: *yrà* (greta *ýra*), *arbà, Alkà* (p. 104–105). Kitokia situacija šiuo
požiūriu buvusi XIX a. 7–9 deš. Anykščių apylinkėse. Čia kirtis nuo trumpojo
galinio skiemens į prieš jį einantį ilgąjį skiemenį nebuvo atitraukiamas, pvz.:
gwołtù, yrà, žmogùs, turtùs, t'arpù, žodzùs, baisù, gailù, patiekà, Szioulùs ir kt.
(p. 36–47). Tačiau antrinio kirčio žymėjimas specialiu transkripcijos ženklu kai
kurių žodžių priešpaskutiniame ilgajame skiemenyje rodo, kad Anykščių šnek-
toje jau formavosi atitrauktinis kirtis, pvz.: *tōkià, wāř ti, liņgwà, knġgù, kãřtùs,*
szwiñtàs, trūmpà, pġłni, kãřti, studiñtùs, sūnùs, pġřsztiùs, griōũsmù ir kt. (p. 36–
47)¹⁰. Manoma, kad specialiais ženklais šiais atvejais nurodytas šalutinio kirčio
tipas, t. y. „dviviršūnis“ kirtis (Stundžia 1989: 435; Ragaišienė 2015: 174–175;
2018: 182–184)¹¹. Juolab kad pietinėje anykštėnų ploto dalyje ir kaimyninėje

¹⁰ Dėsniai tiriamose šnektose veikiant reguliariai, kirtis šiuose žodžiuose turėtų būti atitraukiamas į
priešpaskutinį ilgąjį skiemenį, plg. *gaspadoriùs* → *gaspadōrius*.

¹¹ Dėl termino „dviviršūnis“ kirtis plačiau žr.: Girdenis, Rosinas 1976: 194, 20 išn.; Girdenis 1978:
75–76.

uteniškių patarmėje „dviviršūnis“ kirtis išlaikytas iki šiol (Markevičienė 1999: 16; 2001: 15–16)¹².

Pateikti tekstai, ko gero, rodo „dviviršūnio“ kirčio Anykščių šnektose įsigalėjimo tendencijas. Tiriamuose tekstuose labiau paplitusios formos su „dviviršūniu“ kirčiu, pvz.: *gār'di, rūbūs, krōmì, sūnki* ir kt. (p. 36–37). Tikėtina, kad šis kirtis Anykščių apylinkėse A. Baranausko laikais galėjęs būti pakankamai stiprus, t. y. kai kuriais atvejais sunkiai atskiriamas nuo dvikirčių žodžių ir prasidėjusio kirčio atitraukimo¹³. Šią prielaidą iš dalies remia viename iš laiškų H. Weberiui A. Baranausko išsakyta mintis, kad kartais nekirčiuotas žodžio skiemuo yra tarsi kirčiuotas, „tarytum skambėtų *kiŗwiù, kiŗwiùs*“ (Alminauskis 1930: 95; Stundžia 1989: 435)¹⁴. Dvejopas kirčio žymėjimas tiriamuose tekstuose gali rodyti, kad Anykščių šnektose priešpaskutinis ilgasis skiemuo – pirmasis „dviviršūnio“ kirčio dėmuo – galėjo būti girdimas ir silpniau, ir stipriau, plg. *rodàs / rōdàs* (plg.: Stundžia 1989: 435; Girdenis 2003: 263). Stiprus „dviviršūnis“ kirtis ilgainiui galėjo duoti impulsą atitraukti kirtį nuo trumpos galūnės į ilgąjį priešpaskutinį skiemenį, plg. *gaspadoriùs* → *gaspadoriùs* → *gaspadoriùs* (plg. Ragaišienė 2018: 184).

A. Baranausko pateikta medžiaga rodo kirčio atitraukimo kaip dėsnio anykštėnų plote netolygų formavimąsi: Subačiaus parapijos tekstai liudija šį procesą jau pasibaigus, o Anykščių apylinkėse užrašyti pasakojimai – dar tik prasidedant (plg. Ragaišienė 2015: 180–183). Šią prielaidą, kad ir netiesiogiai, remia analogiška reiškinių raida kaimyninėje kupiškėnų patarmėje (Ragaišienė 2018: 181–184, žr. 2 pav.).

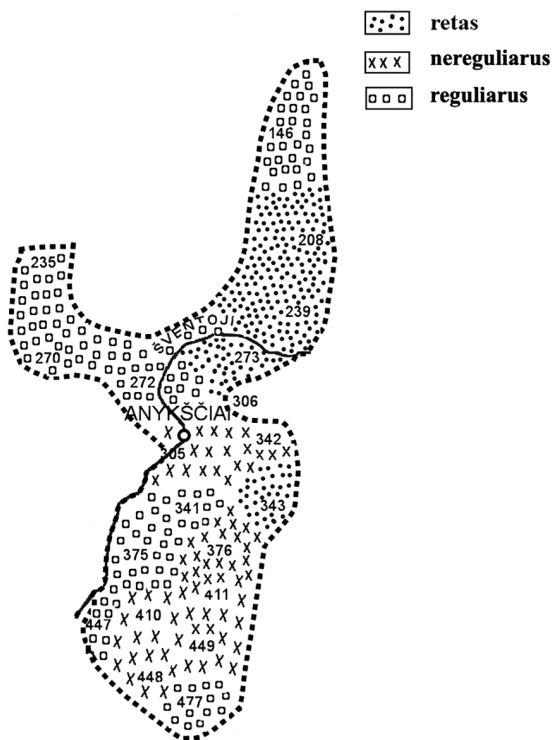
XX a. 6–7 deš. anykštėnų šnektų rankraščiniai šaltiniai rodo, kad XX a. antrojoje pusėje, nors ir nevienodai intensyviai, kirtis buvo atitraukiamas visame patarmės plote. Remiantis aprašų medžiaga anykštėnų plotas skirtinas į du didesnius arealus, kuriuose reiškinių intensyvumo būta skirtingo. Šiaurinėje ploto dalyje, išskyrus arealą Verksniónys (208) – Svėdasai (239) – Mičiónys (273), tiriamuoju laikotarpiu kirtis nuo trumposios galūnės į prieš jį einantį ilgąjį skiemenį buvo atitraukiamas gana reguliariai (žr. 1 pav.).

---

¹² Ž. Markevičienė (2001: 15–16) anykštėnų šnektose ryškiai girdimą priešpaskutinio ilgojo skiemens kirtį vadina šalutiniu. Jolitos Urbanavičienės (2006: 224) nuomone, pirmąjį „dviviršūnio“ kirčio dėmenį galima skirti prie šalutinių kirčių, antrąjį – prie pagrindinių.

¹³ Analogiška situacija šiandien būdinga kaimyninei uteniškių patarmei (Urbanavičiūtė-Markevičienė, Grinaveckis 1992: 12; Markevičienė 1999: 16; Urbanavičienė 2006: 224).

¹⁴ Kaip žinoma, A. Baranauskas buvo įsitikinęs, kad žodis gali turėti tik vieną kirčiuotą skiemenį (Alminauskis 1930: 95).

1 PAV. Kirčio atitraukimo pobūdis XX a. 6–7 deš. rankraštiniuose šaltiniuose¹⁵

Nemažos apimties šių šnektų tekstuose iš viso nerasta neatitrauktinio kirčio atvejų, pvz.: *razuñ.ni, razuñ.nus* (greta *razumnũ*), *vaĩkus, viĩ.ku, su kariėtu, viėta, rũbus, diėnas, kėliñĩti, piĩ.štus, gal.va, spal.va, truĩpi, iĩ.gi, aũ.kšĩti* ir kt. (Rybõkai, 146); *jaũna, uĩksti, meĩga, kaĩtu, nebegĩ.va, per laũkus, viėna, per diėnas* (Rũkiškis, 270); *iĩga, galva, miĩkšta, duĩkćus, uĩksti, diėna, viėni, viėna, liĩtas, piėtus, aguĩkus, bliĩnus, piĩĩkus* (Andriõniškis, 272) ir kt.¹⁶ Reguliarų kirčio atitraukimą

¹⁵ Atkreiptinas dėmesys į 236 ir 237 punktus, pastarųjų metų darbuose priskiriamus anykštėnų patarnei (RAA 63–70). Į straipsnyje teikiamą žemėlapi aptariami punktai neįtraukti. Tiriamuoju laikotarpiu jie buvo priskiriami kupiškėnų patarnei (LKA I 33, 1 žml.). 2014 m. išleistame leidinyje *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas* abu punktai taip pat priskirti kupiškėnų patarnei (LTT 187, 109 pav.).

¹⁶ Šakninis formų *žmõgus / žmõgus / žmĩgus* kirtis gali liudyti šnektose esant gretiminį antrosios kirčiuotės variantą. Aptariami atvejai gali būti siejami ir su kirčio atitraukimu, plg. *žma.gauĩs* (Ragaišienė 2018: 186, 27 išn.). Kamiene kirčiuojama forma *baĩsus* taip pat gali būti siejama su kirčio atitraukimu, tačiau neatmestina galimybė, kad ji gali būti paveldėta ir iš seno.

šiam areale liudija ir chrestomatijoje *Lietuvių kalbos tarmės* publikuoti tekstai (LKT 295, 302–303), plg. dar Rūkiškio punkte 1964 m. įrašytą tekstą (LKTCH 149). 1965 m. Andrióniško apylinkėse užrašytuose pasakojimuose taip pat vyrauja formos su atitrauktiniu kirčiu, pvz.: *kleĩmu, piĩki, meř.ga.s, žmǎgus* (greta *žma.gǎus*), *žǎ dǎžu / žǎ dǎžu* (AAT 77–78).

XX a. 6–7 deš. kitokia situacija buvusi areale Verksniónys (208) – Svėdasaĩ (239) – Mičiónys (273). Rankraštinių šaltinių medžiaga rodo, kad čia vyravo neatitrauktinis kirtis, pvz.: *pilnà, čigǎnùs, rǎzù, liesvàs, viedrù, in bũdàs, bizũnù, galvà, žmǎgùs, bũdà, u.lĩcǎ, gǎusmù, irà, dĩkà, lĩntù, sũnùs, klaimĩ, valđžà, lĩntàs, vaikùs, daržùs, saldù* (Verksniónys, 208); *varpùs, žmǎgùs, kardù, ṽienĩ, vartùs, kraujù, bėdà, diėnà, diėnàs, kėlĩntà, naovĩnà, mėrgàs* (Svėdasaĩ, 239); *rañdĩ, balĩ, šṽintù, šĩrmà, pĩlnà, pĩlvù, nuogà, pĩlkà, gailù, kuĩpĩ, ṽienà, žmǎgùs, b̃jaurùs, diėnàs, šĩmtùs, su kǎcėlù, rǎzù* (Mičiónys, 273). Tiriamose šnektose rasta tik pavienių kirčio atitraukimo pavyzdžių, pvz.: *blǎgi* (Verksniónys, 208); *liėtus, pėr piėtus* (Svėdasaĩ, 239); *ruĩkas, vařtus, dũ šiĩtu* (Mičiónys, 273).

Daug sudėtingesnė situacija, regis, buvusi pietinėje anykštėnų ploto dalyje. Tiriamuoju laikotarpiu vienose šnektose kirtis nuo trumpos galūnės į priešpaskutinį ilgąjį skiemenį buvo atitraukiamas retai, kitose – gana dėsningai. Reguliarus kirčio atitraukimas užfiksuotas areale Kurkliaĩ (341) – Knitiškiai (375) – Juodásiai (447). Nedidelės apimties šių šnektų rankraščiuose, galima sakyti, nerasta kirčio neatitraukiančių formų, pvz.: *dĩėvu, rǎzu, liėtus, maĩšus, ĩra, kařtu, viėna, uĩksti, suĩki, balĩ, baĩsi, tvaĩka, vaĩkus, juódi, saũsra* (Kurkliaĩ, 341); *sũnus, liĩgvi, piĩkàs, piĩkùs, jaũni, pas pǎnus, diėna, žmǎna, uĩtri, baraviĩkus, maĩšus, ma.kĩkla, kalba, liėtus, užmiĩga miėgu, viėni, ĩra* (Knitiškiai, 375); *rǎzu, aĩnu, diėna, piėtus, kviėtkus* (Juodásiai, 447). XX a. 6–7 deš. buvus reguliarių kirčio atitraukimą šiose šnektose rodo ir chrestomatijoje *Lietuvių kalbos tarmės* publikuoti pasakojimai, pvz.: *su viėdru, viėna, piĩtis, aĩni, aĩnu, par piėtus* (LKT 305, 447). Kirtis gana reguliariai, atrodo, buvo atitraukiamas ir Kiauklių (477) šnektose, besiribojančioje su silpnojo sąlyginio kirčio atitraukimo plotu, pvz.: *pĩrka, kĩr̃ou, maĩti, pĩĩkus, ruĩka, pĩĩki, vaĩkus, kapeĩkas, žmǎgus, pas susiėdus* ir kt.

Aprašų medžiaga rodo, kad likusioje pietinio ploto dalyje XX a. 6–7 deš. vyravo nereguliarus kirčio atitraukimas. Kirtis nuo trumpos galūnės į prieš ją einantį ilgąjį skiemenį, regis, buvo neatitraukiamas tik Skiemonių (343) šnektose, pvz.: *mėrgà, žiėmà, sausà* ir kt.¹⁷ Kitose šio arealo šnektose reiškinio intensyvumo būta skirtingo. Anykščių (305), Rubikių (342) ir Dapkūniškių (376) šnektų tekstuose kirtį atitraukiančios formos sudaro beveik 90 proc., pvz.: *kĩėmus, rũnkas,*

¹⁷ Tai patvirtina, kad ir chrestomatijoje *Lietuvių kalbos tarmės* paskelbtas tekstas. Kirtis iš trumposios žodžio galūnės neatitrauktas į prieš jį einantį ilgąjį skiemenį, pvz.: *šėimà, jauni, numĩrsũ* (LKT 306).

jýra, sú-nus, s'víř.ní, díenas, liétus, žédna mieř.ga, su dú.ša (Anykščiai, 305)¹⁸; *žmōgus* (greta *žmāgaūs*), *kař.tus, bēdas, ruņka, žiņksnūs, díenas* (Rubikiai, 342); *žmōgus, žmōna, rōzu, súnus, rú.bus, bēda, su díėdu* (Dapkūniškiai, 376)¹⁹. Bálninkų, Lyduočių, Žėlvos ir Šėšuočių apylinkėse jos sudaro apie du trečdalius kirtį galinčių atitraukti formų, pvz.: *žmōgus* (greta *žmoguṁ*), *piņki, sú.nus* (greta *sū-naūs*), *kaitra / šviesà, daržbi, ġirdžù, pirmà, mergà* (Bálninkai, 411); *sú.nus, bló.gi, mó.tka, per ruņkas, viėna, žmó.na, skú.ra, piņkis, šiṁtus, rú.bus, meřga, razuṁni / ainù, ainì, sunkù, mergà, kartù, raitì* (Lyduočiai, 410); *nuógi, rú.bus, liétus, rózus, kaūlus, galva slōbna, viėni / dungùs, miņkà, nērà* (Žėlva, 449); *ġiva, mōtka, vařdu, mėsa, andarokus / sunkù, skalnà, galvà* (Šėšuoliai, 448). Analogiškai kirčio atitraukimo polinkiai aptariamose šnektose paliudyti ir kituose tiriamojo laikotarpio tekstuose (LKT 307–309).

Apibendrinant galima teigti, kad XX a. 6–7 deš. rankraštiniai šaltiniai ir kiti tekstai rodo anykštėnų patarmės plote intensyvesnio sąlyginio kirčio atitraukimo dėsnio formavimosi raidą. Taigi šiuo laikotarpiu gretimoje kupiškėnų patarmėje įsitvirtinęs reiškinys toliau ėjo šiaurės pietų kryptimi ir plito anykštėnų plote (plačiau žr. Ragaišienė 2018: 185–187).

XX a. pab. – XXI a. pr. tiriamos patarmės plote įrašyti pasakojimai rodo vykstančius, kad ir nedidelius, reiškinio pokyčius (plg. 1 ir 2 pav.). Akivaizdu, kad kirčio atitraukimas vis labiau įsitvirtina šiaurinėje anykštėnų ploto dalyje, tiksliau, areale Verksniónys (208) – Svėdasai (239) – Mičiónys (273). Verksnionių punkte rasta daugiau kirčio atitraukimo atvejų nuo trumpojo galinio skiemens į prieš jį einantį ilgąjį skiemenį nei XX a. 6–7 deš. rankraštiniuose šaltiniuose, plg.: *vī.žas, uņks'ti, jāūna, kavaliēr'us / k'aulàs*²⁰, *aždun.cù* (LKT 147–148)²¹; *laiki, i-ra, sà-di, mē.sa, gri'če / laikù, laikì, žiemà, i-rà, blō.gà* ir kt. (RAA 52–55)²². Svėdasų apylinkėse kirčio atitraukimas dar yra nenusistovėjęs. Dėsnis šioje šnektoje, atrodo, veikia labai netolygiai. 2000 m. užrašytuose tekstuose kirtį atitraukiančios formos sudaro beveik pusę galimų atvejų, pvz.: *užmirštu, sàugi viėta, viėna, lāukus, piņki(s) šiṁtus, gařsus, gri'če, su gri'ču, vařpus*²³ / *laikùs, vienà, su drāugù* ir kt. (Markevičienė 2001: 63–70). Polinkį atitraukti kirtį rodo

¹⁸ Analogiška vartoseną paliudyta ir kituose 7-ajame deš. įrašytuose tekstuose, pvz.: *sà di* (greta *sà di*) *vaikus, susiėdus, laikus, juokus* (AAT 67–68).

¹⁹ Anykščių šnektos tekstuose kirtį neatitraukiančių formų rasta kiek daugiau nei Rubikių ir Dapkūniškių punktų. Tiesa, pastarųjų šnektų tarminiai tekstai yra mažesnės apimties nei Anykščių šnektos.

²⁰ Forma pasakojime pavartota tris kartus.

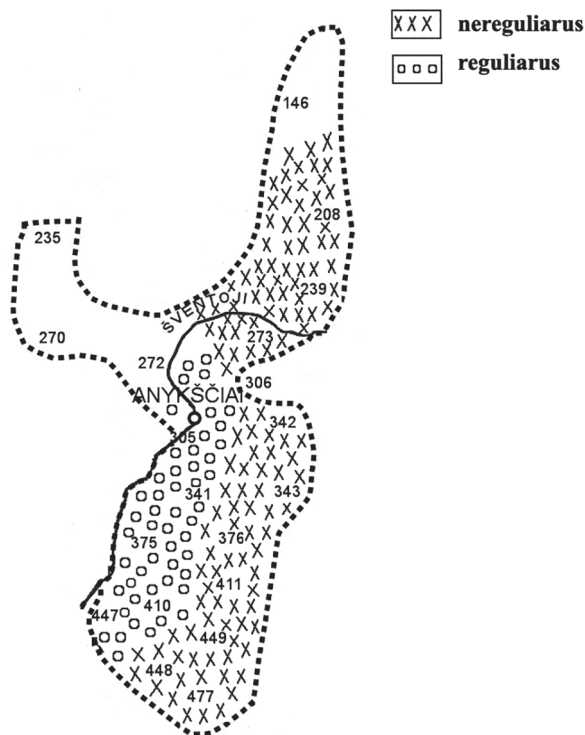
²¹ Skliaustuose nurodomi šaltiniai, iš kurių paimti pavyzdžiai.

²² Abu tekstai Verksnionių apylinkėse įrašyti 1979 m.

²³ Forma tekste pavartota septynis kartus.

ir formų su „dviviršūniu“ kirčiu vartojimas, pvz.: *nugrimsì, laikùs, idámù, lijksmì, malaišà, duóbès* ir kt. (Markevičienė 2001: 63–67). 2003 m. įrašytuose pasakojimuose vyrauja kirčio neatitraukiančios formos, pvz.: *neilgà, žiemà, vienà, karštà, ainù, baltà, lintà, gelsvà, gandrù* ir kt. (RAA 56–62)²⁴. Šiuose tekstuose aptikta tik pavienių formų su „dviviršūniu“ kirčiu, pvz., *žiemà* (RAA 56–62).

2 PAV. Kirčio atitraukimo pobūdis XX a. pab. – XXI a. pr. tekstuose²⁵

XX a. pab. – XXI a. pr. Anykščių (305) apylinkėse, galima sakyti, jau yra įsigalėjęs atitrauktinis kirtis. Tiriamuose tekstuose rasta mažai žodžių formų, neatitraukiančių kirčio nuo trumposios galūnės į priešpaskutinį ilgąjį skiemenį, pvz.: *sò dvi, slīvas, gėles, viėni, jáuni, uįksti, gelta, žmòna, nuveinu, seįgi geltu, varles / miežùs, àušrà* (RAA 71–79); *jàuna, su klebònu, suprañti, sveįka gi-va, peįjkus, širdis, uįksti / nebegi-và, vaikùs* (AAT 69–72).

Rašytiniai šaltiniai rodo, kad reiškinio kaita XX a. pab. – XXI a. pr. būdinga ir pietinei anykštėnų ploto daliai. Pagal kirčio atitraukimo intensyvumą plotas

²⁴ Svėdasų punkte įrašytų tekstų pateikėjai yra vyriausiosios kartos atstovai.

²⁵ Nėra publikuotų tekstų iš žemėlapyje nepažymėtų punktų.

skyla į du didesnius arealus. Gana reguliariai kirtis atitraukiamas vakariniame šio ploto pakraštyje – Kurklių (341) ir Lyduokių (410) šnektose. Pavyzdžiui, Kurklių apylinkėse užrašytuose vyriausiosios kartos atstovų pasakojimuose žodžių formos su galūnėje likusiu kirčiu sudaro apie penktadalį galimų atvejų, pvz.: *aini, ainu, viena, uņksti, laiku, jāuni, suprañti, žō džu, rañdi, širdis, rū bus, piņkes / liņksmì, žaidžū, biédnà, šiėnì, rū būs* (Markevičienė 2001: 71–76); *aini, žmō ņa, piņki, i-ra, baięu / su dainu, gamtà* (RAA 82–85); *skāudi, čigō nus, pi-nigē ūs, laiku, su mē sa, mōki-klà, piļō kus, peņki, i-ra, viėna / i-rà, vienà, ru būs, kartū, vardū, miestē* (AAT 32–42). Analogiška situacija fiksuojama ir Lyduokių gyvenamosiose vietovėse, pvz.: *su viŗvi, di-ki, ainu, krū va, šviėsa, lāuki, ruņku, kiėmu, žaižda, peļū, spakaĩna, alęa, duŗna, jāuna, jāuni, meęa / piņki, kartū, ainū, uņkstì, vardū, girtà, varkstì, darbi* (Markevičienė 2001: 77–86); *dali-kus, alęa, kartus, silpna, kraičus, veŗpu, piņki, ainu, balsus, šeĩma nekalti / vaikūs, žmō gūs* (RAA 89–106).

Daug sudėtingesnė situacija yra aptariamo ploto rytiniame pakraštyje. Čia sąlyginio kirčio atitraukimo dėsnis veikia nereguliariai (plg. Markevičienė 2001: 15). Skiemonių (343), Bálninkų (411) ir Žėlvos (449) apylinkių tekstuose rasta palyginti daug kirčio neatitraukimo atvejų. Daugiausia jų aptikta Skiemonių šnekte, kurioje kirtį trumpojoje galūnėje išlaikančios formos sudaro beveik pusę galimų atvejų, pvz.: *viėna, viėni, i-ra, nebē ra, suprañti, žō džu, tiėsa, dē.šra.s, kiėmus, du kāūlu, peņki, žmō gus* (greta *žma.gāūs*) / *ailēs, marčēs, lāuki, lāukūs, jāunà, baisūs, vaikūs, mē sà, laivū, drāugēs* (AAT 48–61). Panašios kirčio atitraukimo tendencijos būdingos Bálninkų (411), pvz.: *duŗni, valdže, piņkus, varđu, viėna, ruņkas, baržda / pulkū, pirmà, kartū, lāukūs, liņksmì, lintàs*; Dapkūniškių (376), pvz.: *duŗni, valdže, piņkus / ruņkà*; ir Zibalų (448)²⁶, pvz.: *grū še, vi-šne, burō kus, svagū nus, naujus, diėnas, viėna, biėdni / šaltà, viršūs, vaikūs, ainì, tvarkà, kalbà, kartūs, peņki, šnektoms* (Markevičienė 2001: 86–93, 106–109)²⁷. Aptariamų šnektų tekstuose gausu formų su „dviviršūniu“ kirčiu, galinčiu liudyti tiek reiškinių įsigalėjimo tendencijas, tiek jo netolygų veikimą sanklodos principu, pvz.: *kalbà, dainàs, lāuki, šeĩmà; barždū, šeĩmū, sniėgū, miėgi, lāuki, širdis, galvà, šiėnū; jilgà, kumpi, lauki, uņkstì, biėdni* ir kt. (Markevičienė 2001: 87–90, 106–109).

Pagal kirčio atitraukimo intensyvumą prie šių šnektų šliejasi ir su širvintiškių patarme besiribojantis Kiauklių (477) punktas. Čia labiau paplitusios kirtį

²⁶ Šneкта priklauso Šešuolių punktui.

²⁷ Kai kuriuose Bálninkų punkto tekstuose pasitaiko ir gana reguliarus kirčio atitraukimas, plg.: *vi-šne, meęa, buŗna, žaižda, dali-kus, rū bus* (RAA 85–88). Teksto pateikėjas yra vyriausiosios kartos atstovas, tačiau nežinomi įrašo metai. Neatmestina galimybė, kad jis įrašytas XX a. antrojoje pusėje.

atitraukiančios formos, t. y. jos sudaro kiek daugiau nei pusę galimų atvejų, pvz.: *viēni, aītri, veīki, maišu, viēna, diēnas, vilkus / pirmà, aišù, giřžù, lāukè* (RAA 112–123). Atkreiptinas dėmesys, kad tiriamuoju laikotarpiu šiose apylinkėse įrašytuose tekstuose rasta mažiau kirtį atitraukiančių formų nei XX a. 6–7 deš. rankraštiniuose šaltiniuose (žr. 1 pav.).

Reguliariau kirtį nuo trumposios galūnės į priešpaskutinį ilgąjį skiemenį linkstama atitraukti ir Žėlvos (449) apylinkėse. Šioje šnektoje kirčio atitraukimo polinkiai iš esmės nesiskiria nuo kaimyninio Kiauklių (477) punkto. Žėlvos punktui priklausančiose gyvenamosiose vietovėse taip pat labiau paplitusios kirtį atitraukiančios formos, pvz.: *viēni, biēdni, žmō-na, nelaiiku, su bizū-nu, paliēku, karītu, diēnas / vaikū(s), maišùs, durnà, jāunà, baiğù* (Markevičienė 2001: 98–102); *piņki, diēnas, duīni, lāuki / vaikùs, bandà* (RAA 107–111).

Kirčio atitraukimo dėsnio tvarumu pietinėje anykštėnų ploto dalyje verčia abejoti vidurinės ir jaunosios kartos atstovų tekstai. Skiemonių (343) ir Kurklių (341) šnektose XXI a. pradžioje užrašytuose pasakojimuose, ko gero, labiau paliudytos ne kirčio atitraukimo, o koloninio kirčiavimo tendencijos, pvz.: *mōki-kla, žō-džū, miēsti, svogū-nus, bli-nus, kōldū-nus, diēna, šō-ķus / vaikùs, i-rà, šauūlus, raņkà, veīklà, šventès, šeimàs, lāukè, kalnè, peņki* ir kt. (AAT 43–47, 62–66). Juolab kad kamieno kirtį labiau linkstama apibendrinti žodžių priešpaskutiniame skiemenyje, kurio pagrindą sudaro ilgieji balsiai arba monoftongai *ie, uo*²⁸. Šis polinkis pastebimas ir pietinėje anykštėnų patarmės dalyje. Tokių vartosenos atvejų nemažai rasta, pavyzdžiui, Zibalų (448) šnektos vyriausiosios kartos atstovų tekstuose, plg.: *grū-še, vi-šne, burō-kus, svagū-nus, naujūs, diēnas, viēna, biēdni / šaltà, viršùs, vaikùs, aini, tvarkà, kalbà, kartùs, peņki*. Kad kamieno kirčiuojamos formos gali būti siejamos su morfonologiniu akcentinės paradigmos išlyginimu (koloniniu kirčiu), rodo dar vienas dalykas. Pietinėje anykštėnų ploto dalyje galūnėje linkstama kirčiuoti akūtinio kamieno vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formas, pvz.: *vė-žù, vi-rù, luņgùs, šō-nùs, vi-rùs* ir kt. (Markevičienė 2001: 16). Jų egzistavimas gali liudyti antrojo akcentinio modelio nario – galūninio tipo – formavimąsi (Ragaišienė 2016: 163). Suprantama, kad nėra galimybių patikimai nustatyti, kurie atvejai sietini su kirčio atitraukimu, o kurie yra atsiradę dėl koloninio kirčio formavimosi. Su koloniniu kirčiavimo tipu pirmiausia, ko gero, sietinas formų, kurių skiemens pagrindą sudaro trumpieji balsiai, kamieno kirtis, pvz.: *cepelīnus, su ma.mū.ti, sezō.ni* ir kt. (AAT 18). Neabejotina, kad abu reiškiniai yra tarpusavyje susiję ir, ko gero, veikia sanklodos principu.

²⁸ Dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelis vis labiau įsigali kirčio neatitraukiančiose pietų aukštaičių, rytų aukštaičių vilniškių ir kt. aukštaičių patarmėse (Grumadienė 1994: 104; Mikulėnienė 1994: 104; Urbanavičienė 2010: 177; Ragaišienė 2016: 163; 2019: 11).

Apibendrinant galima teigti, kad XX a. pab. – XXI a. pr. šaltinių medžiaga liudija anykštėnų patarmės plote vykstančius kirčio atitraukimo kaip reiškinio pokyčius. Vakariniame ploto pakraštyje (areale Anykščiai–Kurkliai–Lyduokiai) kirtis gana reguliariai atitraukiamas nuo trumpojo galinio skiemens į prieš jį einantį ilgąjį skiemenį, rytiniame pakraštyje (areale Svėdasaĩ–Skiemónys–Bálninkai–Kiaukliaĩ) gausu trumpojoje galūnėje kirtį išlaikančių formų.

APIBENDRINIMAS

Gretinamoji XIX a. antrosios pusės A. Baranausko tekstų, XX a. 6–7 deš. šnektų tarminių ypatybių aprašų ir XX a. pab. – XXI a. pr. šaltinių analizė rodo kirčio atitraukimo rytų aukštaičių anykštėnų patarmėje formavimosi raidą ir atskleidžia tiriamuoju laikotarpiu vykstančius šio reiškinio kaitos procesus. Intensyvesnis sąlyginis kirčio atitraukimo dėsnis anykštėnų patarmėje pradėjo formuotis palyginti vėlai ir formavosi netolygiai – šiaurinėje ploto dalyje įsigalėjo ne anksčiau kaip XX a. antrojoje pusėje, pietiniame areale jis iki šiol yra nereguliarus, vertintinas kaip besiformuojantis. Atliktas tyrimas pagrindžia dabartinę lietuvių tarmių kilmės teoriją, pagal kurią pokyčiai, tarp jų ir kirčio atitraukimas, ėjo iš šiaurės pietų kryptimi. Anykštėnų patarmės duomenys remia prielaidas, kad inovacinė kirčio atitraukimo banga XIX a. antrojoje pusėje slinko iš šiaurinės dalies, kurioje jo būta gana reguliaraus, rytinio pakraščio link. Neatmestina galimybė, kad kirčio atitraukimo formavimuisi anykštėnų patarmėje nemažai įtakos galėjo turėti sėlių substratas (Zinkevičius 2006: 30, 73).

Nagrinėtuose anykštėnų patarmės šaltiniuose kirtis nuo trumposios galūnės atitraukiamas į prieš jį einantį tiek akūtinį, tiek cirkumfleksinį skiemenį. Ilgųjų skiemenų atitrauktinio kirčio priegaidė yra tvirtagalė (plg.: Kazlauskas 1968: 26; Ragaišienė 2018: 187).

Kirčio atitraukimas, kad ir netiesiogiai, gali būti susijęs ir su morfonologiniu akcentinės paradigmos išlyginimu, t. y. koloninio kirčiavimo tipo formavimusi. Tai rodo du dalykai: 1) dažniau kirtį linkstama atitraukti vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formose; 2) gana reguliariai visame patarmės plote kirtis atitraukiamas nuo trumposios galūnės į priešpaskutinį skiemenį, kurio pagrindą sudaro ilgieji balsiai ir monoftongai *ie*, *uo*. Tikėtina, kad abu reiškiniai – kirčio atitraukimas ir koloninis kirtis – yra tarpusavyje susiję ir gali veikti sanklodos principu.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

AAT – *Anykščių apylinkių tekstai*, sud. R. Rinkauskienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020.

Almanauskis Kazimieras 1930: Vyskupo Antano Baranausko laišakai Hugo Weberiui. – *Archivum Philologicum* 1, 69–102.

Geržotaitė Laura 2015: Geolingvistinė Antano Baranausko lietuvių tarmių klasifikacijos analizė. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 4, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 133–165.

Girdenis Aleksas 1978: Akcentologinis mažmožis. – *Kalbotyra* 14(1), 75–76.

Girdenis Aleksas 2003: *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis Aleksas, Rosinas Albertas 1976: Keletas samprotavimų dialektologinės fonetikos klausimais. – *Baltistica* 12(2), 188–197.

Grumadienė Laima 1994: Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 97–106.

Kazlauskas Jonas 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika (Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius: Mintis.

LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas 1: Leksika*, atsak. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1977.

LKT – *Lietuvių kalbos tarmės: Chrestomatija*, sud. E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Vanagienė, A. Vidugiris, Vilnius: Mintis, 1970.

LKTCH – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, sud. R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004.

LTT – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 2014.

Markevičienė Žaneta 1999: *Aukštaičių tarmių tekstai 1*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Markevičienė Žaneta 2001: *Aukštaičių tarmių tekstai 2*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Markevičienė Žaneta 2004: Aukštaičių tarmių pokyčiai. – *Kalbotyra* 53(1), 39–45.

Mikulėnienė Danguolė 1996: Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 148–155.

RAA – *Rytų aukštaičiai anykštėnai*, sud. Ž. Markevičienė, A. Markevičius, V. Salienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

Ragaišienė Vilija 2015: Aukštaičių kirčiavimo ypatybės Antano Baranausko tekstuose. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 4*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 166–210.

Ragaišienė Vilija 2016: Akcentuacijos sistema ir jos pokyčiai. – *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 120–204.

Ragaišienė Vilija 2018: Rytų aukštaičių kupiškėnų akcentuacijos sistemos kaita XIX a. 7–9 deš.–XX a. 6–7 deš. – *Rytų aukštaičių patarmė: kaita ir pokyčiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 176–203.

Specht Franz 1920: *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski 1. Texte*, Leipzig: Verlag von K. F. Koehler.

Ragaišienė Vilija 2019: Daugiaskiemenių daiktavardžių kirčiavimo polinkiai XX a. 6–7 dešimtmečio vakarų aukštaičių kauniškių šnektų rankraštiniuose šaltiniuose. – *Lietuvių kalba* 13, 1–19. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/268/19>.

Stundžia Bonifacas 1989: Antanas Baranauskas akcentologas. – *Baltistica* III (2) priedas, 434–442.

Urbanavičienė Jolita 2006: Rytų aukštaičių vilniškių pakraštinių šnektų kirčiavimo ypatumai. – *Baltistica* 41(2), 219–231.

Urbanavičienė Jolita 2010: *Svirky šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Urbanavičiūtė-Markevičienė Žaneta, Grinaveckis Vladas 1992: *Lietuvių tarmės: fonetika, morfologija* 2, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

Zinkevičius Zigmas 1966: *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmas 2006: *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

PRIEDAS. Tarmių archyvo anykštėnų patarmės
rankraštiniai šaltiniai

LKA punkto pavadinimas (numeris)	Tirtos vietovės pavadinimas ²⁹	Tyrimo metai, užrašytojas, šaltinio registracijos numeris
Rybokai (146)	Rybokai, Miesteliškės, Rokiškio r.	1956, E. Grinaveckienė, D. Gargasaitė, reg. nr. 279
Verksnionys (208)	Verksnionys, Rokiškio r.	1954, V. Valunta, reg. nr. 208
Svėdasai (239)	Svėdasai, Anykščių r.	1954, V. Valunta, reg. nr. 195
Rukiškis (270)	Surdegis, Troškūnų r.	1957, A. Kratulis, reg. nr. 393
Andrioniškis (272)	Andrioniškis, Anykščių r.	1956, J. Subačiūtė, reg. nr. 310
Andrioniškis (272a)	Ramaškonys, Anykščių r.	1964, J. Kaušpėdas, A. Kairytė, reg. nr. 827
Mičionys (273)	Mičionys, Anykščių r.	1954, V. Valunta, reg. nr. 205
Anykščiai (305)	Liudiškiai, Anykščių r.	1956, A. Satkūnaitė, D. Vytėnaitė, reg. nr. 328
Anykščiai (305a)	Dabužiai, Anykščių r.	1964, G. Jurkūnaitė, R. Venckutė, reg. nr. 828
Kurkliai (341)	Kurkliai, Kovarsko r.	1956, S. Grytė, reg. nr. 317
Kurkliai (341a)	Kurkleliai, Anykščių r.	1964, N. Kačiūšytė, L. Urbutytė, reg. nr. 829
Rubikiai (342)	Rubikiai, Anykščių r.	1956, D. Trumpickas, reg. nr. 313
Rubikiai (342a)	Mažeikiškiai, Anykščių r.	1956, M. Naginionytė, G. Kalinskaitė, reg. nr. 314
Skiemonys (343)	Skiemonys, Anykščių r.	1956, D. Drakickaitė, G. Drakickaitė, reg. nr. 315
Knitiškiai (375)	Knitiškiai, Kovarsko r.	1957, S. Jurevičius, A. Vyšniauskas, reg. nr. 396
Dapkūniškiai (376)	Dapkūniškiai, Kovarsko r.	1956, G. Leščiūtė, reg. nr. 318
Lyduokiai (410)	Lyduokiai, Ukmergės r.	1957, V. Gaškaitė, A. Trečiokaitė, reg. nr. 374
Lyduokiai (410a)	Kunigiškiai, Anykščių r. Žemaitkiemis, Ukmergės r.	1964, D. Mielytė, R. Stankaitytė, V. Čelutkaitė, reg. nr. 831
Balninkai (411)	Balninkai, Kovarsko r.	1956, Martikonytė, reg. nr. 319
Juodausiai (447)	Juodausiai, Ukmergės r.	1959, Z. Zinkevičius, reg. nr. 566
Šešuoliai (448)	Šešuoliai, Ukmergės r.	1957, O. Sedelskytė, A. Bagočiūnaitė, reg. nr. 349
Želva (449)	Želva, Ukmergės r.	1957, O. Sedelskytė, A. Bagočiūnaitė, reg. nr. 350
Kiaukliai (477)	Kiaukliai, Širvintų r.	1957, O. Sedelskytė, A. Bagočiūnaitė, reg. nr. 348

²⁹ Tirtos vietovės pavadinimas nurodytas toks, koks pateiktas šaltinių registracijos žurnale ir šaltinyje.

Stress Retraction in the Texts of the Eastern Aukštaitian Subdialect of Anykščiai

SUMMARY

Based on the written sources dating from the 1860s–1880s to the early 21st century, the article analyses the phenomena of stress retraction in the Eastern Aukštaitian subdialect of Anykščiai. The aim of the study is to describe the formation of stress retraction in the subdialect of Anykščiai in the most detailed manner possible, to discuss the phenomena of stress retraction which were in effect during a given period and to reveal their areal distribution in the area of the subdialect.

The comparative analysis of the sources dating to the periods, which are separated by more than a century, shows the formation of stress retraction in the Eastern Aukštaitian subdialect of Anykščiai and reveals the processes of change of this phenomenon taking place during the period in question. The available data show that a more intensive law of stress retraction started forming in the subdialect of Anykščiai comparatively late and its development was not even – it established itself in the northern part of the area not earlier than the second half of the 20th century; meanwhile, it is still irregular in the southern area and is construed as still forming. This study substantiates the present theory of the origin of Lithuanian dialects, according to which the changes, including stress retraction, moved from the north to the south. The data from the subdialect of Anykščiai support the assumptions that in the second half of the 19th century the innovative wave of stress retraction moved from the north, where it was rather regular, towards the eastern boundary.

Stress retraction may be related with the morphological levelling of accentual paradigm, i.e., the formation of columnar (fixed) type accentuation. It is shown by two aspects. First, stress is more commonly retracted in the instrumental singular and accusative plural forms. Second, stress is rather regularly retracted from the short ending into the penultimate syllable formed by long vowels and the monophthongs *ie*, *uo* in the whole area of the subdialect. It is likely that both phenomena – stress retraction and columnar stress – are interrelated and may demonstrate the principle of overlapping action.

Įteikta 2020 m. lapkričio 19 d.

VILIJA RAGAIŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

vilija.ragaisiene@lki.lt